

Bruk av straff i ulike kulturer: Et antropologisk perspektiv¹

Unni Wikan

Bildet som pryder innbydelsen til seminaret om barn og straff er et slående eksempel på det som er temaet for denne artikkelen: bruken av straff i ulike kulturer. Bildet viser en far som, rasende, denger løs på et gråtende barn på bare blanke baken. Det er et bilde som enten ville fortone seg meningsløst, eller vekke avskyreaksjoner, blant folk i de fleste fremmede kulturer. Ikke fordi det viser fysisk straff mot et barn: de fleste samfunn *aksepterer* bruken av fysisk straff. I så måte er vi de rare. Det er *formen* avstraffelsen tar som ville forskrekke og forarge. Jeg kjenner ikke til noe samfunn utenfor den vestlige kulturkrets der voksne har spekulert ut en form for straff hvor ungen må kneppe ned buksa for å få bank. Hva dette sier om oss, skal jeg vende tilbake til i en senere sammenligning med et annet samfunn hvor fysisk straff er vanlig. Her vil jeg bare antyde tre komponenter. Det dreier seg om en spesiell grad av krenking av personen; om mulig seksuell dominans; og er en form som egner seg ypperlig for privat voldsutøvelse. I så måte ”harmonerer” den med et samfunn som vårt som er opptatt av å verne om privatlivets fred.

Sosialisering av barn i et antropologisk perspektiv har vist at det er knapt mulig å forhindre barn i å bli sosialisert, nesten uansett hva man gjør

---

¹ Artikkelen er et gjenoptrykk av en artikkel med samme tittel som ble trykt i *Barn* nr. 1-2 1989. Det er foretatt mindre layoutmessige tilpasninger til standarden for *Barn*. Artikkelen, som er en lett bearbeidet versjon av et foredrag som ble holdt på et seminar om barn og straff, Oslo 31.10-2.11 1984, trykkes med tillatelse fra forfatteren.

med dem. Alt fra minimal straff til maksimal straff, fra eksplisitt bevissthet om barneoppdragelse til nær sagt ingen bevissthet, resulterer i at flertallet av den unge garde vokser opp som relativt veltilpassete samfunnsborgere og kulturbærere. Men stiller vi spørsmålet: Sosialisert til hva? Hvilken tilpasning, psykisk stabilitet, kreativitet, eller grad av personlig frihet? – så blir vi svarløse. Sammenligninger krysskulturelt er vanskelige å foreta, for kvaliteter som tilpasning og kreativitet betinges av, og må sees i forhold til, total livskontekst. Sammenligner man slike, varierer for mange ting på en gang. Dessuten mangler vi målestokker for slike vestlige verdiladete ord som stabilitet, kreativitet, frihet. I nåværende fase av forskningen kan vi best stille mot en bred, systematisk dokumentasjon av mangfoldet i menneskelig sosialisering og håpe at det på sikt kan gi grunnlag for utkrystallisering av målestokker med universell relevans.

Flertallet av barn blir folk til sist, men når det gjelder å forklare prosessen hvorved dette skjer, så stiller vestlige forskere med et handikap. Vi har et overutviklet øye for negative sanksjoner og styringer på bekostning av positivt forventningspress. For *vi* lever i en kultur hvor selve kosmologien er strukturert over premisset om himmel og helvete, belønning og straff. Jeg har selv følt problemet på kroppen i to kulturer, Oman og Bali. I Oman drev jeg meg selv til fortvilelse i søkingen etter straffeformene, sanksjonsformene, som skulle kunne forklare opprettholdelsen av moral. For sent forsto jeg at en uttrykt positiv forventning om at mennesker skal – og vil – vil oppføre seg verdig og vakkert, en tro på deres iboende gode krefter, kan anspore og regulere atferd like effektivt som trussel og straff.

Krysskulturelle studier viser at oppdragelse kan være rettet mot fire forskjellige siktemål: a) utvikling av personligheten, b) læring av verdier, normer og ferdigheter, c) utvikling av personens selvoppfatning og d) trening i sosial samhandling. Effekten av straff blir forskjellig alt etter hvilke av disse sidene vi ser på. I vår egen kultur tenker vi oss at sosialisering må ha med læring av det som skal læres å gjøre, med ferdigheter, normer, moral. Men krysskulturelt viser det seg at slike ting er uvesentlige. Sosialisering dreier seg ikke om å inngi kunnskap, ikke om praktiske ferdigheter, ikke om moral, ikke engang om normer. Sentralt står læring av *sosiale* ferdigheter. Sosialisering er øvelser i samhandling. Barnet skal ikke lære å tro på noe eller være enig med noen, men å bli et sosialt vesen.

Faktisk spiller det i mange samfunn liten rolle hva man tror eller tenker, det er hva man *gir uttrykk for* som teller. Utenfor de store verdensreligionene mangler de fleste kulturer en begrepsfesting av moral overhodet. på Ny Guinea, f.eks., unnlater folk å gjøre visse ting, ikke fordi det er mo-

ralsk galt, men fordi guder eller forfedre ville bli sinte og straffe dem. På Bali er det frykt for medmenneskers sinne, samt for guder og ånder, som ansporer folk når de skal velge handlingsvei.

Så mens vi i Norge ser det sentrale i barneoppdragelsen som en læring av de utvidete ti bud pluss idealer som frihet, likhet og rettferdighet, foruten flid, orden og disiplin og ren kunnskapstrening, så understreker en kultur som den cairenske, som jeg kjenner godt, sosial samhandlingsskikk. Barn må lære om rangsforhold og respekt, om fordeling av goder i gjensidighet og gavebytte, om gjestfrihet og naboskap, høflighet i form av enighet og smisking overfor den man i øyeblikket er sammen med – om renonsering på absolutte normer. Cairo-folket deltar òg i en verdensreligion med bud om ærlighet og sannhet, men barneoppdragelse er oppdragelse til slike sosiale ferdigheter heller enn absolutte standarder. Også for dem gjelder påbudet ”du skal ikke lyve”, men du skal heller ikke fornærme folk, og i sosial virkelighet har det siste prioritet.

Denne sosiale samhandlingsskikk lærer barn ved å måtte takle personer og situasjoner heller enn abstrakt norm og moral. Mens vi segregerer barn i en barneverden, fysisk og konseptuelt, og lærer dem samhandlingsskikk som partnere i private samhandlingsøvelser, utsettes barn i Cairo for livet i all sin velde, eksponeres for inkonsekvens og virvar. De sarte små vesener som *vi* gjør barna til som skal skjermes og beskyttes inntil de er store nok til å forstå, er en kulturell konstruksjon som kanskje sier mer om oss enn om hva barn ”egentlig” er.

Krysskulturelle studier åpner for en annen generalisering: Barndom er en tilstand, heller enn en forskole til livet. De færreste samfunn deler opplysningstidens ide om at barndom er noe som må organiseres med sikte på det livet som skal følge. Barn er som plantede frø, de blir voksne i en uavvendelig prosess. Å bli voksen er ikke noe problem. Oppdragelse går ut på å lære barn en rolle som ikke er framtidsrettet, å være lydige, vise voksne respekt og utføre oppgaver. Så kommer voksenrollen av seg selv: barn lærer ved samvær med voksne i alle slags situasjoner. Folk flest tar for gitt at barn *ønsker* å lære, de *vil* modellere seg på de voksne, de vil ha ansvar og følge med. Mange steder fungerer initiasjonsriter til å markere overgangen til begynnende utøvelse av voksenrollen, men er ikke en opplæring til denne.

Når dette er sagt, må det også sies at sosialisering har vært et stemoderlig behandlet tema i antropologi. Det ligger et paradoks i dette at kulturstudier har vært viet overveldende oppmerksomhet i vårt fag de siste ti-tyve år, mens prosessen hvorved kultur innlæres, har vært sørgelig negli-

sjert. Vi har intrikate analyser av struktur og integrasjon i meningssystem, men vet lite av hvordan barn lærer innhold og mening. Dette henger sammen med flere forhold. I vårt fag, som i mange andre, har barn vært viet liten interesse i seg selv. Selv hvor fokus for datainnsamlingen har vært barndom, har fokus for den teoretiske interessen som oftest vært voksenliv. Barndomserfaringer har vært sett på som den uavhengige variabelen, oppførsel i voksenliv som den avhengige variabelen (Harkness & Super 1985: 222). En annen grunn til at barn er blitt neglisjert, har å gjøre med den oppdeling i offentlige og private sfærer som vi finner i de fleste samfunn i varierende grad. De fleste steder har kvinner, relegert til den ”private” sfære, hovedansvaret for barn, mens antropologi derimot er blitt mest bedrevet av menn i den ”offentlige” sfære.

En tredje grunn er vår opptatthet med system og orden. Få aspekter ved sosial organisasjon har vært gjenstand for mer forskning i antropologi enn slektskapssystemer, inklusive terminologiske system. Det til tross vet vi relativt lite om slektskapsliv, inklusive barns liv. Begreper lar seg lettere ordne. Livet er en prosess, vanskeligere å systematisere og analysere.

Enkelte vil også mene at en grunn til at antropologer har neglisjert sosialisering, er at psykologene i liten grad har gitt oss utviklingsteorier om barn i naturlig kontekst. Dessuten har psykologer neglisjert verden som et laboratorium og utviklet sine teorier om mennesket på basis av Vestens mennesker alene. Antropologiske studier av barn har bygget mest på Freud og Piaget. Men hvordan blir Ødipus-komplekset, for å ta et eksempel, i et samfunn hvor morbror heller enn far har øverste autoritet over mor? Kultur- og personlighetsskolen i antropologi var psykoanalytisk orientert, og rettet oppmerksomheten mot utviklingsmessige trauma: avvenning, renslighet og belønningsformer. Metodisk arbeidet man ut fra premisser om isomorfi mellom kultur som et sett av holdninger og personlighetskonstitusjon. Man lette i skikkene etter hvordan barn ble behandlet og fant noe som passet ut fra psykoanalytisk teori. Men dermed sammenblandet man stilistiske trekk i kultur og personlighet. Mot en slik framgangsmåte kan innvendes at menings- og verdirelasjoner som et sett av abstraksjoner må være forskjellig konstituert fra psyke, tanke og emosjon som et livsdugelig kompleks.

Det er enda en grunn til at antropologer har neglisjert studier av barn, og den har å gjøre med Vestens spesielle syn på reproduksjon vs. produksjon. Vi oppfatter makrosamfunnet med politikk og økonomi som de sentrale livsvedlikeholdende tema, og har det for oss at å forstå andre er å forstå deres politikk og økonomi. For vi er opptatt med å planlegge varepro-

duksjonen, og hvor arbeidskraften skal settes inn, heller enn av å skape borgere. Vi tar for gitt at barn unnfanges og oppdras i det private, og så stiller opp til produksjon. Men en del samfunn, særlig blant de afrikanske, har begrepsfestet det å forstå reproduksjonen som det essensielle. Deres kollektive ansvar er framfor alt å skape den nye slekt. Dette er noe de snakker med hverandre om gjennom myte og rite, og har som det sentrale prosjekt for lokalsamfunn og stamme.

Straff er motstykket til belønning, og antropologer har studert belønning og straff. Det har sine grunner. Belønningsformer er noe folk kan peke på for å forklare, i en beskrivelse av hva slags anerkjennelse og trofeer som kan oppnås, og hvordan man stiger i gradene. De har med andre ord med ritualer og politikk og den tidligere nevnte offentlige sfære å gjøre. Dertil kommer at antropologer ofte har villet fortelle om det prektige på bekostning av det som tar seg dårligere ut. Et eksempel om Margaret Mead er fortalt av hennes elev og medarbeider Ted Schwartz. De skulle på feltarbeid til Ny Guinea der Mead hadde jobbet 30 år tidligere. På veien ut erklærte Mead at hvis samfunnet hadde gjennomgått en negativ forandring, så ville hun ikke skrive om det: ”Det Vesten trenger er positive budskap.”

Studier av belønning har vist at det er ingen samfunn hvor barn måles og hierarkiseres i forhold til hverandre i den grad som i Vesten. Det gjelder både i skole, idrett, lek og spill. Det er hele tiden spørsmål om hvor god man er *i forhold til* andre, ikke om den intime, kategoriske anerkjennelse. De fleste andre samfunn gjør lek og spill slik at ingen kan vinne bestandig, men flere ha hver sin tur. En slutning vi kan trekke av dette er at premiering og anerkjennelse blir en mye mer betinget ting hos oss. Dertil oppdrar vi barn systematisk til å måle seg selv mot *jevnaaldrende* som referansegruppe heller enn å se seg selv i forhold til et spekter av mennesker på *ulike* livstrinn. Man kan spørre om kanskje dette, sammen med den innnevring av barns erfaringsverden som resulterer fordi de avsondres fra voksenlivet, har en *anti-sosialiserende* effekt, gitt at målet med oppdragelsen er å gjøre barn til folk?

For å sammenligne straff krysskulturelt, må man finne en målestokk. Det nytter ikke å snakke om straff, uten i forhold til en subjektiv, kulturelt kodifisert bevissthet. Å rapportere at noen folk gir juling, andre ikke, forteller ikke noe om hvor autoritær barneoppdragelsen er. Kanskje er det mye verre å bli ledd av på Bali enn å få juling i Cairo? Mine undersøkelser tyder på det. Sikkert er det at mye av den behandling vi i vårt samfunn utsetter barn for ville nå topplassering på en universell målestokk for straff i

den tenkte situasjon at verdens folk skulle stemme. Det blir også et spørsmål om hvem det er som definerer straffen. Er det de voksne eller barna? Sikkert finnes det barn hos oss som opplever foreldres mangel på *tid* med dem som en straff. Hvor går grensen mellom hva som er straff, og hva er bare vondt, rett og slett?

Straff har to komponenter som man bør tenke på separat. Straff er en reaksjon på egen handling, og man vurderer og trekker konklusjoner om handlingen. Men straffen er også et utsagn om forholdet mellom den som blir straffet og straffeutøveren. Slik kan straffen aktualisere spørsmålet om hvilket farsbilde, f. eks., som etableres, heller enn hvilken moralregel. Vi vet også lite om effekten av ulik straff i forhold til den atferd som utløser straffen. Men kontekst må være viktig: En trussel om å holde tilbake anerkjennelse i en verden som greske landsbysamfunn hvor premisset synes å gjelde at familien er det eneste barnet har å stole på i en verden av råskap og fordekthet, må bli forferdelig truende, mens der hvor barnet føler seg omgitt av støttende og omsorgsfulle andre kan foreldre straffe med mindre dramatisk konsekvens (du Boulay 1974).

Etter disse generelle betraktninger, la meg snakke konkret om straff ut fra feltarbeid i fire forskjellige kulturer: Cairo storby, omansk småby, bali-nesisk landsby og Ny Guinea steinalderfolk. Først litt om metoden.

At antropologer driver ”deltakende observasjon” er velkjent for mange. Hvor kjent det er hva ”deltakende observasjon” består i, er jeg alltid usikker på. Kort fortalt går metoden ut på å bruke øyne og ører maksimalt og påvirke situasjonen minimalt. Man bør være til stede så mye man kan i alle slags situasjoner og aktiviteter. Slik er idealet. I praksis innebærer metoden at antropologen må bruke hele seg selv som instrument, og derfor er det kanskje like mange måter å delta på som der er antropologer. Hva dette reiser av validitetsproblematikk skal jeg ikke gå inn på her. Derimot vil jeg ta for meg noen konsekvenser for sosialiseringstudier av en slik metodisk tilnærming.

Et selvopplevd eksempel kan illustrere: Jeg har gjort feltarbeid over 15 år i et fattigkvarter i Cairo og opparbeidet et nært og varmt tillitsforhold til befolkningen der. For et par år siden fant jeg ut at jeg ville gjøre en undersøkelse av fertilitet og familieplanlegging. Jeg hadde i årenes løp fått mye materiale om temaet, og regnet med at det ville være en smal sak å samle systematisk materiale på kort tid. Tre uker, regnet jeg, skulle være nok. Jeg hadde glemt å tenke, der jeg satt i akademisk henfallenhet fjernt fra egyptisk hverdag, at de typer forhold jeg hadde opparbeidet, var slike som var uforenlige med systematisk spørsmålsstilling. All vår samhand-

ling hadde vært basert på vennskap. All vår samtale hadde vært frittflytende og spontan. Da jeg nå kom og ville at mine venner skulle konsentrere seg om tema, falt mine forsøk i fisk på omtrent denne måten: Jeg ville spørre: ”Hvordan gikk fødselen den gang du fødte Zenab?” – og få som svar en saftig skildring, ikke av fødselen, men av svigermoren som på den tid bodde i hus med kvinnen og forpestet livet for henne. Jeg spurte om svangerskap, og fikk utgreininger til husleieskyld i fri assosiasjon til svar. Jeg hadde valget mellom å tre ut av min rolle som venninne og redefinere meg som forsker, eller la prosjektet fare. Jeg valgte det siste. Og jeg kom hjem spekket med materiale om alle mulige verdens ting, men lite om svangerskap og fødsel.

Slik er i et nøtteskall antropologens dilemma. Informasjoner kommer hulter til bulter, ofte når du minst venter det, og ofte *hva* du minst venter. De er ikke systematisk sanket og veid. Konsekvensen av dette for sosialiseringstudier blir: Sosialisering er et lite drypp innimellom alt annet som skjer. Du kan ikke konsentrere deg om det og si ”nå kutter jeg ut alt annet”. Og du kan ikke forflytte deg til en barnehage ut fra tanken ”her får jeg i alle fall en avgrenset situasjon”. Barn er ikke avsondret i oversiktlige situasjoner.

Et annet eksempel: Vi sitter og prater, et par kvinner og jeg. Vi snakker om sykdom og andre plager. En unge kommer hodestups inn og klager over at nå har søsknene stjålet mat fra henne igjen (dvs. tatt hennes andel). Moren rister oppgitt på hodet: ”I forgårs stjal de, og da fikk de juling av faren, og se, det hjelper ingen ting.” Eldstedatteren kommer til og anklager moren for å ha feilen fordi ikke hun *også* gir juling. Moren forsvarer seg med at ungene slipper unna før hun får sukk for seg, men nå *skal* hun slå. Hun ber datteren om å hente linjalen. Hun får linjalen og sier at hun skal slå straks gjesten har gått, for det er skam å slå foran gjester. Dessuten blir ungen forlegen. Under hele opptrinnet har gjesten sittet og smilt overbærende. En av ”tyvene” kommer labbende inn og gjesten langer ut og tar henne på fanget og sier ”Ikke bry deg, du ungen min. Se her skal du få penger til sukkertøy.” Moren sukker resignert. Ungen drar triumferende på dør, og eldstedatter går ut med et fordømmelsens blick.

Dette handler om sosialisering, men om mye, mye mer. Om gjestfrihet og respekt, ære og skam, foreldreroller og avmakt. Sosialisering blir det lille dryppet i den flom av dagligdagse henvendelser som utgjør dens naturlige kontekst.

Verdens samfunn er vidt forskjellige i sin vurdering av hvilken alder barn må ha for å være mottakelig for læring og oppdragelse. I Cairo gjel-

der at den må tidlig krøkes som god krok skal bli. Fra 5-årsalderen innprentes barn lydighet, høflighet og respekt. (Jeg slår nå alle barn under ett og snakker som om alder og kjønn var irrelevant, mens det jo i virkeligheten er stor forskjell på hva ”respekt”, f.eks., innebærer for piker og gutter.) Målet er det samstemmighet om og midlet også: Juling må til. Når Cairofolk hører at vi ikke slår, men bruker munn i stedet, spør de uforstående ”Snakke bare? Det må være fordi barn er født mer veloppdragne hos dere enn hos oss.”

Julingen tar en annen form enn hos oss: Den er spontan, akkompagnert av et vell av skjellsord, og rettet mot kropp eller ansikt. Alder gir autoritet og ansvar, i kraft av livserfaring og innsikt, og derfor også rett – iblant en plikt – til å slå. Storesøsken kan slå mindre søsken. Juling foregår aldri privat. Barnet er garantert trøst, klem og intervensjon fra sympatiserende andre, både familiemedlemmer og naboer. Det forhindrer ikke at barn kan få alvorlig juling iblant, men ofte har de og sjansen til å dukke og smette unna. Etterpå, ikke lenge etterpå, sier avstrafferens (det er som regel en far eller bestemor) ”Unnskyld” og ”Feilen var min.” Og så er man forsonet.

Retten til å slå går altså sammen med plikten til å ta ansvar. Et barn som viser dårlig oppførsel, blir ikke selv holdt ansvarlig. Familien, framfor alt moren, står utsatt for kritikk. Og konsekvensene av dårlig oppførsel kan bli skjebnesvangre i tette samfunn som det cairenske, hvor nabolagsrelasjoner ivaretar kreditt- og ”trygde”-funksjoner, mental hjelp og støtte, meglings og skilsmisse – hele spekteret av omsorgsfunksjoner som hos oss er overført til Staten. Således kan vår form for barneoppdragssees på som en luksus vi kan tillate oss fordi vi lever i et samfunn hvor det står så lite på spill. Det gjelder vårt barn, riktignok, men det gjelder ikke også vårt sosiale univers og ære.

Juling så vel som korreks og formaninger er disiplinærmidler som settes inn mot dårlig oppførsel, men ikke mot barnets karakter. Folk i Cairo trekker her klart skille mellom person og handling. Å bli slått er ikke å bli forkastet eller fornedt. Mennesket er skjørt, påvirkelig for alskens elendige ytre innflytelser. Karakteren derimot står fast. Et godt sinn og et godt hjerte kan skjule seg bak den elendigste oppførsel. Og dette erkjenner folk. ”Det er ikke deg jeg forbanner men oppførselen din” hører man ofte sagt, til både barn og voksne.

Ta kontrasten til oss: Å gå inn på de intime deler og utdele smerte, slik vi gjør, er en måte å *trengse seg inn på*, å invadere personen, som er ekstrem i krysskulturell sammenligning. Ved å flytte straffen ned til skam-

delen av kroppen tenker vi oss at barnet skal internalisere moralske holdninger til seg selv. Og føle skyld. Straffen har ingenting med spontan handling å gjøre. Den er veloverveidd, regissert, formalisert. Avstrafferer opphever seg til dommer i Guds sted og riser av tung plikt. Han har ingen fornøyelse av det selv. Tvert imot formidler han at "Dette gjør meg mer ondt enn deg". Barnet bør føle skyld for det òg. I Cairo er julingen blottet for slike dikkedarier. Det er synd på den som får juling, ikke den som gir. Hos oss derimot, skal barnet tvinges til å samarbeide i sin egen avstraffelse. Vi har vel alle hørt historier om barn som til og med måtte gå ut og skjære sitt eget ris. Så skal barnet kneppe ned buksa selv og legge seg over avstrafferens kne og ligge der og ta imot. Det er en regi helt forskjellig fra den spontane der far eller mor langer ut i umiddelbart raseri og ungen kanskje til og med har mulighet til å dukke. Der er barnet kun på mottakersiden av straffen. Hos oss er det også på giversiden. Barnet skal forstå at risen er rettferdig, erkjenne den fulle rekkevidde av hva det har gjort, og internalisere moralsk holdning til seg selv.

Her er vi ved enda et punkt hvor krysskulturelle studier viser hvor spesielle vi i Vesten er. Barn skal forstå, begripe, velge og tenke selv. Vi utsetter dem for krav om selvstendig tenkning som ville fortone seg som et tyranni, sett fra mange andre kulturelle livssyn. Intet er selvfølgelig, alt skal det tas stilling til. "Har du lyst eller har du ikke?" "Vil du eller vil du ikke?" "Synes du eller synes du ikke?" De fleste andre steder oppdrar folk barn ved å velge *for* dem, i pakt med livssyn som skatter den innsikt som følger med livserfaring. Respekt for eldre er en overordnet verdi. Jeg ser et paradoks i vår sosialiseringsspraksis i hvordan vi på den ene siden behandler barn som så sarte at de må beskyttes mot livets realiteter, mens vi samtidig stiller store krav til deres tenke- og fatteevne. Er det på det emosjonelle plan vi mener at de er så uutviklet? I så fall avspeiler vår praksis kanskje vår egen grenseoppgang mellom intellekt og emosjon? Mange kulturer setter intet sånt skille.

I de fleste kulturer oppdras barn med et slående fravær av moralisering og verbal instruksjon. Ferdigheter og sosial etikk, religionsutøvelse og sosialt samkvem læres ved observasjon, prøving og feiling og er ikke prøveballonger for barnets moralske verdi. Den voksne tenker ikke på oppgaver som målestokk for barnets utvikling, men simpelthen som gjøremål hun ønsket å få utført. Derfor står villighet og lydighet høyt i kurs, heller enn evne. Den voksne tar ansvar for barnets oppførsel i øyeblikket, men øyner i liten grad muligheten til å forme dets utvikling.

Respekt for de eldre, og akseptering av autoritet, er en overordnet norm. Lydighet innebærer dermed et annet sett av psykodynamiske prosesser enn hos oss. Det dreier seg ikke om underkastelse, koblet med fiendtlighet, men om akseptering av autoritet. Dermed er ikke betingelsene for utvikling av en autoritær personlighetstype, slik vi forstår den, til stede. Autoritet og kontroll går sammen med varme og hengivenhet i utstrakt grad. Barn i Cairo aksepterer juling som prisen de må betale for uskikkelighet. De ser ikke straff som et tegn på avvisning hos foreldrene. Barn opplever i det hele tatt lite selvtvil og tilkortkommenhet. Få krav rettes mot dem som de ikke kan møte, eller lære å møte, under lokalsamfunnets kontinuerlige innflytelse. Barnets prestasjoner blir ikke stadig prøvd, det må ikke bevise sin verdi, men er automatisk tilskrevet en trygg og skattet posisjon som medlem av sin familie. Voksne, *mange* voksne, viser barn varme og hengivenhet.

I Cairo, for å vende tilbake dit, er kontrollinstansen plassert utenfor individet selv. Sosial kontroll dominerer over personlig kontroll. Disiplinering er rettet mot å kontrollere den øyeblikkelige situasjon, heller enn mot å utvikle en bestemt karakter i barnet. Det vil si at reglene kan være vilkårlige, resultatet av de voksnes forgodtbefinnende, heller enn av absolutte standarder. Slik lærer barn en orientering mot person og situasjon, heller enn norm og generelle atferdsregler. Det innebærer at barnet utvikler sosiale følere, det blir dyktig i å vurdere hvor langt det kan gå, og å regulere sin oppførsel ut fra andre. Verdier blir fra starten av assosiert med praktisk handling, og livets inkonsekvens innprentet dem.

Ser vi nå på straffens videre kontekst er vårt eget samfunn et hvor fysisk straff i hjemmet er forbudt, mens det ytre samfunn er voldelig. I Cairo derimot er vold i hjemmet akseptert, mens det ytre samfunn er så å si voldsfritt. I kriminologisk forskning er Cairo et fenomen: 14 millioner mennesker stuet sammen i en by dimensjonert for 3 millioner og folk kan gå relativt trygt hvor som helst og når som helst i døgnet. Den volden som finner sted er *rettet* vold, ikke tilfeldig vold. Du risikerer å bli slått ned i hjemmet, men på åpen gate er du trygg. Kjærlighet og hat er to sider av samme sak som finner sine uttrykk i ømhet så vel som i vold.

Beveger vi oss nå videre sydøstover, kommer vi til et annet arabisk land hvor kultur og samfunn er svært forskjellig fra Cairo. Sultanatet Oman ligger i det sydøstlige hjørne av den arabiske halvøy. Landet var inntil 1971 avsondret fra Vesten. Det er et strengt kjønnssegregert samfunn preget av moralsk toleranse i ekstrem grad. Mennesker skal utvise vakker, generøs og høflig atferd mot andre, men ikke kreve at andre viser det mot

dem. Kravene går på en selv, ikke den annen. Svikt hos andre unnskylder ikke svikt hos en selv. Sanksjonsretten er nøye avgrenset. Bare den part som er blitt direkte forurettet har rett til moralsk forargelse eller direkte sanksjon. Alle andre har en positiv plikt til å opptre gjestmildt, ærefullt og vakkert.

Slike samhandlingspremisser skal barn lære, og hvordan gjøres det? Ikke ved fysisk sanksjon, knapt nok ved negativ sanksjon, men ved å appellere til det gode i mennesket. Barn lever i en "atmosfære" gjennomsyret av signaler av positiv, lydløs art, om at de skal te seg taktfullt og med ære, og vise andre mennesker respekt. De lærer ved eksemplets makt. De ser sine moralske mødre bak svarte slør omgås prostituerte gjestmildt og vakkert. De ser til og med sine fedre, boktro muslimer, omgås disse kvinner med respekt og toleranse, skjønt religionen "krever" kategorisk fordømmelse. De lærer at sladder er mennesker uverdige. Absolutte verdier får sin avveining gjennom konkret virkelighet.

"Leve og la leve" kunne stå som et motto for denne kulturen som samtidig tillater ekstrem grad av det vi ville kalle avvik. Ethvert menneske ansees født med sin spesielle gjenstridige natur. Det er ikke i menneskets lodd å prøve å betvinge andre, men å betvinge seg selv. I konflikt har enhver en appellinstans i provinsguvernøren som sitter som øverste juridiske myndighet, daglig tilgjengelig for enhver som måtte søke hans bistand. Det er ikke grenser for hvor bagatellmessig, eller stort, et problem kan være som tas til ham. Og denne øverste autoritet, den eneveldige sultans stedfortreder, dømmer selv i pakt med premisset om naturens leve-og-la-leve: Det hender ikke sjelden at gutter i 13-årsalderen viser homoseksuelle tendenser. Foreldre synes det er skammelig og truer gutten med utkastelse fra hjemmet. Da kan gutten ta saken til guvernøren og denne vil befale foreldrene: Enten får de la gutten i fred i sitt hjem, eller også bygge ham en hytte hvor han kan bo i fred. Piker blir giftet bort i 13-årsalderen til menn de ofte ikke har sett. Det kreves av dem at de skal være jomfru på bryllupsnatten. Er de det ikke, blir deres skjebne skilsmisse og ytterste skam, sies det. I praksis vil den besvikne ektemann ta saken til provinsguvernøren som befaler: Enten får mannen behandle henne vakkert, eller også betale henne den (anselige) utestående delen av brudeprisen og la henne gå i fred. I praksis forblir kvinnen gift, og skulle andre sanksjonere henne, vil de selv bli skam til del. For hun har jo ikke gjort *dem* noe.

Dette er også del av barns virkelighet, og ikke bare bruddstykker av "voksen" virkelighet. Der går i liten grad skille mellom barns og voksnes verden. Voksne forventer at barn kan ta inn over seg omtrent så mye som

de voksne, og utvise den samme takt. Men noen ganger slår det feil: En prostituert kvinne kom hjem fra sine eskapader og ble satt av bilen på et avsidesliggende sted. Noen barn observerte henne, og løp etter henne og ropte: ”Hun er kommet; Hun er kommet.” Mødrene kom sturtende til og ropte ”Hysj-hysj.” Mer ble ikke sagt. Mer var det ikke nødvendig å si. Ordene bar sitt budskap.

Et annet eksempel: En flokk gutter hadde tatt oppstilling utenfor et vindu. Innenfor satt en flokk menn i alvorlig samtale. Guttene skar grimaser og moret seg. Det ble etter hvert plagsomt for de alvorlige menn, men heller enn å gi etter for plageåndene, valgte de å beholde sin verdighet. Til slutt ble guttene lei og gikk.

Omanske barn oppdras med et minimum av talte ord. Stillhet er av fundamental verdi. Tro ikke derfor at kulturen blir hemmet i hva den får ”fortalt” om moral og livssyn. Antropologen Birdwhistell, ekspert på ikke-verbal kommunikasjon (kinestetikk), har forlengst demonstrert at det alt overveiende av menneskelig tale skjer uten ord. Han gjorde bl.a. en studie av sosialisering blant to grupper i Pennsylvania, den ene av jødisk herkomst, den andre nederlandsk. I den nederlandske gruppen var medianen av tale i ord pr. dag 2 1/2 minutt, i den jødiske beløp dette seg til 6–12 timer pr. dag. På basis av så ulike mengder vokalisering oppnådde de to grupper samme mål: å oppdra gode, tradisjonsbundne borgere.

Det Oman framfor alt lærte meg er at sterke positive forventninger om at mennesker skal opptre vakkert og verdig kan være en like effektiv sanksjon som latterliggjøring og skam.

Beveger vi oss nå videre østover, kommer vi til Bali, et hinduistisk øysamfunn under Ekvator, så stort som Hedmark og med en befolkning på 2.5 millioner. Samfunnet er kollektivistisk organisert, individet skal innordne seg fellesinteresser. Balineserne har et rigid rangshierarki basert på alder og posisjon, og et intenst, aldri hvilende religiøst liv. Beboerne er modeller på selvkontroll og lykke – aldri så jeg så mye smil og latter. En utenforstående kan knapt unngå inntrykket av et sydhavsparadis med en blomstrende sivilisasjon, ivaretatt av mennesker, barn og voksne, som er født kunstnere.

Balineserne setter respekt høyt i hevd. Barn må lære å tie når voksne taler og å akseptere sin plass i aldershierarkiet. De må lære å ha et avslappet forhold til alle former for eiendom, også foreldre og søsken, for fostering er utbredt. Men framfor alt må de lære seg å utvise selvkontroll. Aldri vise sinne eller aggresjon, helst ikke fortvilelse heller. Fra de er en neve stor hører barn: ”Ikke vær lei deg, se glad ut.” Å smile og ”være” glad er

en sosial plikt. Å være alvorlig ”betyr” at man er sint, og sinne er farlig både for andre og en selv. Den annen kan bli redd, og dermed syk, eller han kan bli krenket og gjøre en selv syk ved å gripe til magi som hevn. Balinesere ser strålende ut, samtidig som de ris av angst for svart magi og hekseri.

Hva gjør så voksne for å få slike barn? Formaninger og forklaringer brukes lite, balinesiske barn lærer lite ved verbal instruksjon. Fysisk straff brukes også lite, og bare som en siste utvei. Det kan være farlig, for begge parter. Enhver form for overraskelse, høy stemme, brå bevegelser o.l. kan gjøre så personen mister balansen og sjelen skremmes vekk. Da kan personen bli syk og kanskje dø. Eller barnet blir så skamfull at det flykter hjemmefra og gjør foreldrene fra seg av skrekk. Dette er den eneste aksepterte sanksjon barn kan gripe til mot foreldre, og den er slett ikke uvanlig. For barna kan rømme, de voksne må bli.

Da er det bedre å gjøre barnet skamfull ved selv å opptre uklanderlig, å svare det vonde med det gode, omtrent som i Oman. Barnet blir skamfull over det speilbilde som i kontrast holdes oppe for det, og reformerer seg. Ellers er den vanligste negative sanksjon latterliggjøring, en smertefull og meget effektiv sanksjon. Hjelper ingen ting, vet man at barnet er under onde ånders innflytelse. Søskenjalousi, f.eks., ville bli tolket som onde makters ugjerning. For psykologisk svikt eksisterer ikke. All ugjerning har enten en fysiologisk eller en magisk, overnaturlig forklaring. Man er ikke ansvarlig for seg selv.

Disse sanksjonsmåtene er ikke spesielt brukt mot barn, men mot alle, uansett aldersgruppe.

På den positive siden lærer barna kinestetisk – ved ikke-verbal bevegelse i tid og rom. Barnet ledes ved hånden og vises kroppslig hvordan det skal te seg. Balineserne er ekstremt bevegelsesorientert, og vi kan se som en prototype for slik læring barnets kontinuerlige tilpasning til mors eller andre omsorgspersoners bevegelser i bærekledet, der det holdes stramt surret mot morens mage, ute av stand til å ta signaler fra verden selv. Frykt er en hovedsanksjon og stimulus i balinesernes liv, og barnet lærer fra starten av å ta signaler på om omverdenen er til å stole på eller ikke direkte fra kontakt med morens kropp. Som Margaret Mead har observert: Det hjelper ikke om moren utstråler tillit og selvkontroll, ”the screaming baby in her arms betrays in inward panic” (1942).

Forbudet mot å vise negative emosjoner koblet med angst for å krenke andre og bli offer for magi, gjør balineserne til eksperter i å oppfatte og gi hints. Jeg har sett barn bli alvorlig irettesatt med den mildeste ordlyd.

Hadde ikke voksne forklart meg hva som ”egentlig” var på gang, ville jeg aldri skjønt det. Men barna kunne etterpå gå og gjemme seg i skam.

Drar vi nå videre østover, kommer vi til Ny Guinea, en øy så stor som Sør-Norge hvor det lever 2000 forskjellige stammer som snakker 750 forskjellige språk: en tredjedel av alle språk i verden. Folk lever på steinaldernivå, og hodejakt og kannibalisme var inntil nylig utbredt. Ny Guinea er et meget voldspreget samfunn. Mens mange andre primitive samfunn har drevet hyppig krigføring, og ansett det som nødvendig for å forsvare sine interesser og oppnå økonomisk gevinst, så *verdsatte* de dog fred. På Ny Guinea derimot synes krigføring og vold å være en verdi i seg selv.

Dette til tross er barneoppdragelsen preget av fravær av vold. Barn blir praktisk talt aldri straffet. Det skyldes dels at de anses uansvarlige og ute av stand til å lære noe før de er omkring syv år. Men oppfatninger om personens sakralitet spiller også inn. Styrke anses som en dyd i alle mennesker, og det innebærer at de ikke må betvinges. Folk på Ny Guinea ville ikke finne på å gi andre ordrer eller å tenke seg at *om* de så gjorde, så ville andre lystre. De går så langt i å la andre i fred at de ikke engang bestreber seg på å forstå og forklare deres handlinger, men aksepterer dem som andres ”måte”. I og for seg ikke ulik omanernes ”leve-og-la-leve”-innstilling, men uten omanernes omfattende selvkrav. Barn lærer fort at de ikke kan tvinges til å gjøre noe mot sin egen vilje, for styrke er en dyd *i dem så vel som i voksne*.

Små barn blir dullet og degget med nesten uavbrutt. De går fra fang til fang på omsorgspersoner av begge kjønn og alle aldre. Skjønt individuelle foreldre anses å ha nesten absolutt autoritet over sine barn, anses barna også å tilhøre hele lokalsamfunnet eller stammen. Barneoppdragelse er i stor grad et offentlig og kollektivt anliggende, og avspeiler en situasjon der familieenheten ikke er skilt ut i dagliglivet.

Som tidligere nevnt er Ny Guinea et samfunn fri for det vi ville kalle moral. Man har ingen oppfatning om regler som noe som må håndheves. Det er frykt for overnaturlige krefter og deres raseri, samt hekseri og trolldom fra samtidige, som ansporer folk til god handling. Barn gis ingen bevisst oppdragelse. Som i de andre samfunnene vi har betraktet, er de med de voksne i alt deres virke og lærer livskunst og samhandlingsskikk fra dem. I den grad barn straffes, og det hender en sjelden gang, er straffen vilkårlig og spontan. Vår formelle form for avstraffelse ville ingen kjenne igjen.

I forbindelse med initiasjonsriter kan smågutter på Ny Guinea bli utsatt for meget smertefull behandling, i den hensikt at de skal opparbeide

den rette frykt og respekt for guder og forfedre. Utover det lever barn et ganske sorgløst liv preget av omsorg og frihet. Og disse barn som oppdras uten vold, blir selv voldsutøvere i stor stil.

Konklusjon

Samfunn flest viser et gap mellom barneliv og voksenliv i hva som er rett og rimelig oppførsel. For barndommen oppfattes ikke som en forskole til livet. Barndommen er en tilstand. La ungene i fred, de vokser opp som rimelig veltilpassede samfunnsborgere og kulturbærere for det, kunne være lærdommen å trekke.

Forutsatt at barndommen ikke er avsondret for livet. For *da* må barn oppdras, *da* må voksne bruke dette stadium til å innpode barna hva de trenger å vite for framtiden. Og det må med nær nødvendighet bli en normativ, teoretisk, forenklet livsinnsikt. Kanskje er det denne kontrasten som slår meg sterkest når jeg ser barn ute og hjemme: Vi skjermer og oppdrar barn, andre eksponerer dem og tar for gitt at de skal te seg.

Proessen hvorved barn blir folk er lettere for oss å få øye på i samfunn hvor de negative sanksjonene er framtrødende. Vi forstår straffens spesial- og generalpreventive hensyn. Vi kan ikke helt fatte at mennesker blir folk ved godord og velsignelse bare. Nå er det selvfølgelig slik at samfunn som gjør lite bruk av det *vi* forbinder med straff, har et spekter av oppdragelsesmidler å spille på som er alt annet enn gode, sett fra barns synsvinkel. Kanskje er det først i forbindelse med mobbing og dens utsondring som problemkompleks i vår kultur at vi er blitt vare for de ikke-verbale, underfundige og utspekulerte måtene som vi mennesker former hverandre på? Det kan vel òg tenkes at folk i kulturer som forbyr negative emosjonsuttrykk, er langt verre enn oss for misbilligelse og stilltiende former for sanksjon. Jeg minnes en gutt i Oman som brast i gråt foran faren fordi han ikke kunne regnestykkene sine. Det var ikke tegn, det jeg kunne se, til at faren var "sint". En sterkt uttrykt positiv forventning kan også ramme – til fortvilelse.

At barn lærer ved "positiv" oppdragelse, er ikke ukjent for oss. Steinerskolen har nettopp en slik ideologi. *Hvordan* barn lærer positivt, er mindre kjent. Steinerskolen arbeider med å bygge opp barnets selvtillit så det kan nyttiggjøre seg sine egne skapende krefter. Det er en ideologi som står fjernt fra den de fleste folk har som lar barn "leve". De kan være strengt dogmatiske i hva de venter, endog krever av sine barn. Barnet ses

ikke som en organisme med et utviklingspotensiale det gjelder å kultivere, ellers går det galt. De fleste folk har en forventning om at barn tar til fornuften med skjells år og alder. Barn *vil* bli folk. De vil modellere seg på de voksne og etterape dem (idealiseringsen av barndommen – er den et vestlig fenomen?). De *søker* den anerkjennelse som går med å takle oppgaver og roller. Og her vil jeg spørre: Kan det kanskje være at barn i de fleste kulturer ikke bare er mer voksenorienterte enn hos oss, men er voksenorienterte *på en annen måte*? Kan det være at fordi at de lever i en verden hvor deres og de voksnes liv er integrert, så tar de mål av seg selv og spiller opp til deres anerkjennelse på en annen måte enn hos oss? Et sentralt spørsmål for oss som vil studere sosialisering, blir da: Hvilke forventninger sender voksne til barn, både stilltiende og uttalt, under slike forløp? Ofte er det forventninger vi voksne ikke er oss selv bevisst. For samfunnsvitere som arbeider innenfor sin egen kultur, vil det ligge et problem i at det er vanskelig å overskride ens egne kulturelle kategorier, å stille spørsmålstegn ved ens egne grunnpremisser, slik at det ”selvfølgelig” og ”naturlige” blir sett for hva det egentlig er: merkelig, en kanskje enestående måte å innrette seg på, krysskulturelt sett. Et eksempel fra Bali kan belyse.

Husfaren i familien der vi bodde – en storfamilie på 14 barn og 4 voksne – kom en dag og ba – unnskyldende – om at han måtte få dele med oss en merkelig observasjon han hadde gjort seg om måten vi oppdro vårt barn: Vi spurte om han *hadde lyst til* ting, vi spurte om hans mening: Når han selv f.eks. inviterte Kim med å bade, så sa ikke vi til Kim at han skulle gå. Vi spurte om han *hadde lyst til* å gå. Det var for vår husfar en oppdragermåte så merkelig at han så seg selv i kontrast. Vi på vår side hadde ikke reflektert over denne siden av vår ideologi og væremåte før vi nå ble framstilt som en annen ”stamme”.

Fra da av har jeg vært meget slått av dette aspekt av moderne, vestlig oppdragergjerning. Vi venter at barn skal foreta valg som endog vi selv kan synes er vanskelige. De skal gjøre hva de har lyst til, når det passer oss, men bare da. Blir barn som får gjøre ”hva de har lyst til” lykkeligere enn barn som får oppgavene gitt? Hvordan lære barn når de skal følge sitt eget for godtbeholdende versus når hensynet til andre bør komme først? Burde ikke min mann og jeg kanskje ha sagt til vår sønn at han skulle gå og bade enten han hadde lyst eller ikke – for å vise sin takknemlighet over vår verts ”gave”? Mange grunnleggende spørsmål ble reist for meg i kraft av denne hendelsen. De berører problemstillinger som rokker ved grunnpremisser for ”normal” norsk barneoppdragelse.

Likeledes fikk jeg vestlig oppdragergjerning anskueliggjort på andre måter. Min sønn, som etter norske standarder er et rimelig rolig og veloppdragert barn, fortok seg på Bali ganske annerledes. Han huiet og skrek og løp omkring, veivet med armene og spratt. Dessuten ba han, i te-selskap med de voksne, om å få te og drikke selv. Det var liksom det verste.

Balinesiske barn satt rolige og viste de voksne "naturlig" respekt. Fra da av ble jeg bevisst i hvilken grad vi Vestens mennesker har satt barn i sentrum. Når et barn i selskap hos oss bråker og maser, så beklager vi det. Men barn vet jo ikke bedre, man kan ikke kreve mer av dem. Balinesiske barn derimot "vet" fra de er et par år gamle. Ordet "respekt" – finnes det i vårt oppdragervokabular? "Snill" (hva betyr egentlig det?) lærer barn hos oss at de skal være. Jeg kan ikke fri meg fra tanken at det kanskje er noe nedlatende, noe umyndiggjørende i vårt barnesyn. (Det kan det være i andres barnesyn og, mitt poeng er ikke å utdele karakterer, men å prøve å bidra til å kaste lys over våre forestillinger om naturlig og normalt.)

Det min sønn opplevde som vanskeligst på Bali, var forventningen om at han skulle smile i samvær med andre, uansett om han kjedet seg, var sur eller lei. Kravet om hensynsfullhet innebærer et spekter av "selvfølgelige", akseptable ansiktsuttrykk og kroppsholdninger. Igjen er dette noe balineserne bare er seg bevisst i noen grad, skjønt de ble seg det mer etter at turistene gjorde sitt inntog i 1974. Balineserne ble skremt av disse "sinte" (= alvorlige) menneskene, for sinne er, som tidligere nevnt, farlig på Bali. Dessuten tedde de fremmede seg som aper i sine ukoordinerte brå, og forte bevegelser. Vet *vi* hvilket spekter av akseptable ansiktsuttrykk og kroppsholdninger vi sosialiserer vårt avkom til? Synet av turister i en kinestetisk orientert kultur som den balinesiske gjorde meg dramatisk bevisst sider ved min egen atferd.

Den metodiske innsikt som antropologi kan bibringe, må være denne: Det nytter ikke å spørre og tro at man vil få svar. Man får bare svar på det man spør om. Vi må bli flinkere til å overskride våre egne kategorier og sette spørsmålstegn ved våre grunnpremisser om naturlig og normalt. Vi må observere naturlig samhandling, og det sier seg selv at det er mye vanskeligere å gjøre i Vesten hvor barn er så avsondret fra voksne arenaer. Ikke rart at det meste av det vi har er studier av barn i barnehage, og andre institusjoner, uten på noen måte å undervurdere disse. Men at noe er vanskelig fritar oss ikke fra å prøve det likevel. Psykologen Maslow har imøtegått en holdning han støtte på blant kolleger om at den forskning er ikke verdt å utføres som ikke kan utføres bra. Han formulerte følgende mot-

Bruk av straff i ulike kulturer: Et antropologisk perspektiv
Unni Wikan

stykke: ”Det er verdt å gjøre, som må gjøres, selv om det ikke ennå kan gjøres bra.” Noen må gå i bresjen. Det er bare å kaste seg utpå.

Unni Wikan
Sosialantropologisk institutt
Universitetet i Oslo
Postboks 1091 Blindern
NO-0317 Oslo, Norge
e-post: Unni.Wikan@sai.uio.no